

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

Εἰς τὴν προσφάτως δημοσιευθεῖσαν παράστασιν «νεκροδείπνου» ἐκ Πάρου, τὴν εἰκονιζομένην ἐπὶ πλακῶς ἀρχαϊκῆς ζωφόρου (πλάξ Α) καὶ ἐρμηνευθεῖσαν¹ ὡς παράστασιν ἐστιάσεως τοῦ ζεύγους τοῦ ταφικοῦ μνημείου, ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοῦ Ἀρχιλόχου καὶ τῆς πρὸ αὐτοῦ ἀνακαλυπτομένης συζύγου του, διαπιστοῦται ὅτι τὸ «νεκροδείπνον» γενικῶς προέρχεται ἐκ τῆς τέχνης τῆς Ἀνατολῆς ἢ ὀρθότερον ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὅτι αἱ παλαιότεραι γνωσταὶ παραστάσεις «νεκροδείπνου» συνδέονται πρὸς

Εἰκ. 1. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ἀναγλύφου τῶν Ἀρπιῶν. Νέα καὶ γηραὰ ἄνασσα.

τὴν τέχνην τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἔστω καὶ ἂν δὲν προέρχονται ἐξ αὐτῆς, καὶ ὅτι τὸ «νεκροδείπνον» ἐχρησιμοποιήθη κυρίως εἰς τὰς ζωφόρους σαρκοφάγων καὶ ταφικῶν οἰκοδομημάτων· παρατηρεῖται ἐπίσης ὅτι τὰ ἀρχαῖκά ταῦτα ἀνάγλυφα τοῦ Ἀρχιλοχείου ἐκ τῆς Πάρου καὶ τὰ ἀρχαῖκά ἀνάγλυφα τοῦ γνωστοῦ μνημείου τῶν Ἀρπιῶν ἐκ τῆς Ξάνθου τῆς Λυκίας συνδέονται μεταξύ των καὶ ἀπὸ ἀπόψεως θέματος καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμοῦ (κύκλος Μιλήτου - Χίου - Πάρου).

Ταῦτα πάντα, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν διαπίστωσιν τοῦ ΜÖBIUS² ὅτι ἡ ἐπὶ θρόνου καθημένη μορφή τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ μνημείου τῶν Ἀρπιῶν³ δὲν εἶναι

¹ Ν. Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, Ἀρχαῖκὴ ζωφόρος ἐκ Πάρου ἐν Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον, Α', 348 κέ.

² Die Alte Königin ἐν «Θεωρία». Festschrift für N. H. Schuchhardt, 1960, 159 κέ.

³ Βιβλιογραφία : ΡΥΣΚ, Β. Μ. Sculpt. 1, 1928,

σ. 122-29, πίν. 21 - 24. ΤΡΙΕΤΣΧ ἐν JHS 1942, 39-50. DEMARGNE, Fouilles de Xanthos 1, 37-47. ΑΚΥΡΓΑΛ, Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander, 134-36 εἰκ. 87 ὡς καὶ ἀνωτ. Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον Α', 384 κέ..

ἀνδρική, ὡς μέχρι τινὸς ἐπιστεύετο, ἀλλὰ γυναικεία, καὶ δὴ γηραιὰ βασίλισσα (εἰκ. 2)¹, προσφέρουν σημαντικὴν βοήθειαν πρὸς λύσιν μικροῦ τινος προβλήματος τῆς παραστάσεως τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ μνημείου τῶν Ἀρπυιῶν.

Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης (εἰκ. 1) εἰκονίζεται: ἀριστερᾷ μὲν ἐπὶ θρόνου καθημένη γυναικεία μορφή, βλέπουσα πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀκολουθεῖ, ἄνω δεξιᾷ αὐτῆς, δάμαλις καὶ μύσχος, δεξιᾷ δὲ τρεῖς γυναικεῖαι μορφαὶ ἐστραμμέναι πρὸς τὰ δεξιὰ, ἰστάμεναι ἐνώπιον ἐτέρας ἐπὶ θρόνου καθημένης γυναικείας μορφῆς, προσβλεπούσης αὐτάς.

Ὅτι αἱ δύο ἐπὶ θρόνου καθήμεναι γυναικεῖαι μορφαὶ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς, τῆς δυ-

Εἰκ. 2. Ἐκ τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ ἀναγλύφου τῶν Ἀρπυιῶν. Γηραιὰ ἄνασσα.

τικῆς, τοῦ μνημείου τῶν Ἀρπυιῶν εἶναι συγγενεῖς, γηραιὰ ἀφ' ἐνὸς καὶ νέα ἀφ' ἐτέρου βασίλισσα, πενθερὰ καὶ νύμφη ἴσως, θεωρεῖται βέβαιον. Πιστεύεται σήμερον ἐξ ἄλλου ὅτι αἱ ἐπὶ θρόνου καθήμεναι ἀνδρικαὶ μορφαὶ, μία ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς καὶ μία ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς, εἰκονίζουσι βασιλεῖς. Κατὰ ταῦτα φαίνεται ὅτι ἐπὶ μὲν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς εἰκονίζεται ὁ γηραιὸς βασιλεὺς, ὁ καὶ σύζυγος τῆς γηραιᾶς βασιλίσσης, ἢ ὁποῖα εἰκονίζεται ἐπὶ τῆς νοτίου πλευρᾶς, καθὼς καὶ ἐπὶ τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἐπὶ δὲ τῆς βορείου πλευρᾶς, ὁ νεώτερος βασιλεὺς, ὁ διάδοχος τοῦ γηραιοῦ τούτου ζεύγους καὶ σύζυγος τῆς νέας βασιλίσσης, ἢ ὁποῖα εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ βορείου ἄκρου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Ὅπωςδήποτε πᾶσαι αἱ μορφαὶ αὗται, αἱ κύριαι, τῶν ἀναγλύφων τοῦ μνημείου αὐτοῦ πιστεύεται ὅτι εἰκονίζονται μὲν ἐν ζωῇ, καὶ δὴ κατὰ μίαν εὐτυχῆ ἴσως στιγμὴν τῆς, θεωροῦνται δὲ νεκραὶ ἀδιαφόρως ἂν κατὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ μνημείου ἦσαν ὄντως πᾶσαι νεκραὶ (ὕστερόποιοι, βλ. Ἡσύχ.).

¹ Βλ. σημ. 3 σ. 122, ἐνθα καὶ ἡ βιβλιογραφία. Ὁ-
ραϊὰν φωτογραφίαν τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ ἄνω μέρους

τοῦ κορμοῦ, J. MARCADÉ ἐν R. Ét. Anc. 66, 1964,
πίν. 3, 1.

Ἐν ἄλλοις: Αἱ δύο ἐπὶ θρόνου καθήμεναι γυναικεῖαι μορφαὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς (εἰκ. 1) τοῦ μνημείου τούτου δυνατὸν νὰ εἶναι: δεξιᾷ μὲν ἡ γηραιὰ βασίλισσα, ἡ ὁποία εἰκονίζεται ὁμοίως καθημένη ἐπὶ θρόνου, καὶ δὴ ἔχουσα τὴν αὐτὴν κόμμω-

Εἰκ. 3. Ἡ Δημήτηρ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Ἐλευσίνας.

Εἰκ. 4. Ἡ Περσεφόνη τοῦ ἀναγλύφου τῆς Ἐλευσίνας

Εἰκ. 5. Ἐργαστίνα (ἔγγαμοι) καὶ μετὰ τέκνου τῆς νοτίου πομπῆς.

Εἰκ. 6. Ἐργαστίνα (παρθένοι) τῆς βορείου πομπῆς.

σιν, καὶ ἐπὶ τῆς παρακειμένης πρὸς αὐτὴν νοτίου πλευρᾶς (εἰκ. 2), ἀριστερᾷ δὲ ἡ νέα βασίλισσα, ἡ νύμφη ταύτης, ἥτοι ἡ σύζυγος τοῦ νέου βασιλέως, ὁ ὁποῖος εἰκονίζεται ἐπὶ τῆς παρακειμένης πρὸς αὐτὴν βορείου πλευρᾶς.

Ποία ἀκριβῶς εἶναι ἡ μία καὶ ποία ἡ ἄλλη τῶν δύο τούτων βασιλισσῶν φαίνεται ἀκριβῶς καὶ ἐκ τῆς ἀκολούθου διαφοροποιήσεώς των:

Ἡ ἀριστερᾷ ἐπὶ θρόνου καθημένη γυναικεία μορφή τῆς πλευρᾶς αὐτῆς, τῆς δυτικῆς, ἡ νέα βασίλισσα δηλαδή, παρουσιάζει στήθος νέας γυναικός, ἐνῶ ἡ δεξιᾷ ἐπὶ θρόνου καθημένη ἐπίσης ἄλλη γυναικεία μορφή, ἡ γηραιά βασίλισσα δηλαδή, παρουσιάζει στήθος σχεδὸν ἐπίπεδον καὶ χαλαρόν, ἥτοι σχετικῶς ἡλικιωμένης γυναικός.

Εἰκ. 7. Ἡ Κριτὼ καὶ ἡ Τιμαρίστα τῆς στήλης τῆς Ρόδου.

Ὅμοια διαφοροποιήσεις στήθους, πρὸς διάκρισιν τῆς γυναικείας ἡλικίας δηλαδή, ἥτοι πρὸς δήλωσιν εἴτε νέας ἐγγάμου ἀφ' ἐνός καὶ γηραιᾶς ἐγγάμου ἀφ' ἑτέρου γυναικός εἴτε καὶ νέας ἀγάμου, παρθένου, ἀφ' ἐνός, καὶ ἐγγάμου, μητρος, ἀφ' ἑτέρου ἔχει διαπιστωθῆ καὶ ἀλλαχού¹:

1) Ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ μεγάλου ἀναγλύφου τῆς Ἐλευσίνας, τοῦ εἰκονίζοντος τὴν Δήμητρα (εἰκ. 3) καὶ τὴν θυγατέρα της Περσεφόνην (εἰκ. 4).

2) Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος, καὶ δὴ ἀφ' ἐνός ἐπὶ τοῦ τμήματος τοῦ εἰκονίζοντος τὰς ἐργαστίνας παρθένους² τῆς βορείου πομπῆς (εἰκ. 6) καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ τμήματος τοῦ εἰκονίζοντος τὰς ἐργαστίνας τελείας γυναῖκας, ἐγγάμους καὶ μετὰ τέκνου ἢ τέκνων δηλαδή, τῆς νοτίου πομπῆς (εἰκ. 5).

3) Ἐπὶ τῆς στήλης τῆς Ρόδου, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἰκονίζεται ἡ Κριτὼ καὶ ἡ Τιμαρίστα (εἰκ. 7).

Ἡ διαφοροποιήσις αὕτη τοῦ στήθους, ἡ ὁποία παρατηρεῖται ἐπὶ τῶν δύο ἐπὶ

1 Βλ. ΑΜ 1961, 83 - 4 καὶ ΑΕ 1961, 136 κέ.

λ. Κόρυμβοι :... μαστὸν νεαρῆς ὄρθιον ἡλικίης...

2 Βλ. περὶ τοῦ στήθους τῶν Παρθένων ΣΟΥΔΑ ἐν

θρόνου καθημένων μορφῶν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Μνημείου τῶν Ἀρπιῶν, ἀποτελεῖ ἐν τῶν πρωιμωτέρων (500 π.Χ.) γνωστῶν σήμερον παραδειγμάτων. Εἶναι δὲ κατόπιν τούτου πιθανὸν ὅτι ἡ διαφοροποίησις αὕτη ἐξεδηλώθη καὶ εἰς τὴν τέχνην τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος κατ' ἀρχάς, καὶ μάλιστα εἰς τὴν τέχνην τοῦ κύκλου Μιλήτου - Χίου - Πάρου, εἰς τὸν ὁποῖον, καθὼς ἀποδεικνύει ὁ καθηγητὴς ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, ἀνήκουν τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα τοῦ Μνημείου τῶν Ἀρπιῶν.

Ἡ διάκρισις τῆς ἡλικίας τῶν δύο ἐπὶ θρόνου καθημένων γυναικείων μορφῶν τῆς

Εἰκ. 8. Καθημένη γυναικεία μορφή ἐκ Μιλήτου.

δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Μνημείου τῶν Ἀρπιῶν διὰ τοῦ ἀπλοῦ τούτου μέσου τῆς ἀποδόσεως τοῦ στήθους καὶ ἡ διάγνωσις τοῦ ΜΩΒΙΟΥΣ ὅτι ἐπὶ τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ μνημείου αὐτοῦ εἰκονίζεται ἐπὶ θρόνου ἡ γηραιὰ βασίλισσα, φέρουσα σχεδὸν ἐπίπεδον στήθος (Flache Brust), οἷον δηλαδὴ περίπου καὶ ἡ δεξιᾶ ἐπὶ θρόνου καθημένη γυναικεία μορφή τῆς δυτικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ, βοηθοῦν εἰς περαιτέρω διαγνώσεις:

Ἡ εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον (Μιλήτου-Χίου-Πάρου) ἀνήκουσα, ἐκ Διδύμων τῆς Μιλήτου¹ (εἰκ. 8), ἐπὶ θρόνου καθημένη γυναικεία μορφή φέρει ὁμοίως σχεδὸν ἐπίπεδον στήθος, ὡς δηλαδὴ αἱ ὡς ἄνω δύο ἐπὶ θρόνου γυναικείαι μορφαί, τῆς νοτίου πλευρᾶς ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ νοτιοδυτικοῦ ἄκρου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀφ' ἑτέρου, τοῦ ἀναγλύφου τῶν Ἀρπιῶν. Εἶναι καὶ ἡ μορφή αὕτη τῶν Διδύμων ἐπομένως γηραιά τις ἐπίσημος γυναικεία μορφή πιθανῶς, ἡ δὲ ἐπὶ τοῦ γλυπτοῦ ἀπόδοσις τῆς προκεχωρημένης γυναικείας ἡλικίας δι' ἐπιπέδου σχετικῶς στήθους υἰοθετήθη, ὡς φαίνεται, εὐρέως καὶ ὑπὸ τοῦ κύκλου Μιλήτου - Χίου - Πάρου κατ' ἀρχάς².

1 РΥСК, ἔ.ἀ. πίν. 15.

ἐν Entrétiens Hardt, X, 39 κ.έ.

2 Κατὰ τὴν διάκρισιν τοῦ Ν. Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝΤΟΣ

Ὁ συνδυασμὸς ἐξ ἄλλου τῆς ἀποδόσεως ἀφ' ἑνὸς τῆς προκεχωρημένης γυναικείας ἡλικίας διὰ τοῦ χαλαρωμένου στήθους καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς νεαρᾶς σχετικῶς γυναικείας, ἡλικίας διὰ τοῦ εἰς τὴν θέσιν του συγκρατουμένου στήθους ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ ἑτέρου γλυπτοῦ, συγκεκριμένως ἐπὶ τοῦ ἔλεφαντοστοῦ Piermont - Morgan τῆς Νέας Ὑόρκης χρονολογουμένου εἰς τὸν 7^{ον} αἰῶνα π.Χ. καὶ τοποθετουμένου ὑπὸ πολλῶν ἐρευνη-

Εἰκ. 9. Αἱ γυναικεῖαι μορφαὶ τοῦ ἔλεφαντοστοῦ τῆς Νέας Ὑόρκης.

τῶν ἐγγὺς τῆς δαιδαλικῆς παραδόσεως τῆς Κρήτης, οὕτω δὲ ἀποτελοῦντος τὸ πρωιμώτερον γνωστόν παράδειγμα τῆς διαφοροποιήσεως αὐτῆς. Ἐπὶ τοῦ ἔλεφαντοστοῦ αὐτοῦ (εἰκ. 9) εἰκονί-

Εἰκ. 10. Πινάκιον Γοργοῦς.

ζονται δύο γυναικεῖαι μορφαί, αὗται δὲ ἔχουν ἐρμηνευθῆ ὡς ἀκολούθως: Πειθῶ καὶ Ἄφροδίτη (G. M. A. RICHTER)¹, Ἄφροδίτη καὶ Ἑλένη (Lady M. BEAZLEY)², Ἄρρη καὶ Ὀπις (F. MATZ)³, Λυσίππη καὶ Ἰφιάνασσα (A. RUMPF⁴ καὶ J. DÖRIG⁵), καὶ Δημήτηρ καὶ Περσεφόνη (CH. PICARD⁶). Ἐκ τῶν δύο ὁμως αὐτῶν γυναικείων μορφῶν, ἡ μὲν ἀριστερᾷ ἔχει χαλαρωμένον στήθος καὶ ζώνην κυλινδρικήν, ὀφιομόρφον πιθανῶς, ἡ δὲ δεξιᾷ ἔχει στήθος εἰς τὴν φυσικὴν θέσιν αὐτοῦ. Ἡ λεπτομέρεια αὕτη, ἀσήμαντος φαινομενικῶς, εἶναι τὰ μάλιστα ἐξυπηρετικὴ πρὸς καθορισμὸν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τῆς ταυτότητος καὶ τῆς σχέσεως τῶν δύο αὐτῶν μορφῶν. Καὶ τοῦτο διότι ἐκ τῆς λεπτομερείας αὐτῆς προκύπτει ὅτι δὲν πρόκειται ζεῦγος συνομηλικῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον γυναικείων μορφῶν (Πειθῶ καὶ Ἄφροδίτη ἢ Ἄφροδίτη καὶ Ἑλένη ἢ Λυσίππη καὶ Ἰφιάνασσα) ἀλλὰ πρόκειται ζεῦγος συγγενῶν γυναικείων μορφῶν ἀσφαλῶς, d'âge inégal ὁμως, καθὼς δηλαδὴ ὑποπιτεύει καὶ

¹ AJA 1945, 261 κέ. Βλ. καὶ Handbook of the Greek Collection, 31-2, πίν. 20a.

² Handbook αὐτόθι.

³ Marburger Winkelmann Programm 1948, 3 κέξ.

Βλ. καὶ Geschichte der Griech. Kunst, 496, πίν. 289.

⁴ Archaeologie I, Berlin 1956, 50.

⁵ AM 77, 1962, 72 κέ. πίν. 16-7.

⁶ Mon. Piot 48, 1956, 9 κέ.

ὁ PICARD, μήτηρ ἀφ' ἑνὸς καὶ θυγάτηρ ἀφ' ἑτέρου: Δημήτηρ καὶ Περσεφόνη ἢ Λητώ καὶ Ἄρτεμις κ.ο.κ. Διαφεύγει ἴσως ἡμᾶς ἡ ἀκριβὴς ἔννοια τῆς σχεδὸν καθολικῆς γυμνότητος τῆς δεξιᾶς ἤτοι τῆς νεωτέρας, μορφῆς τοῦ ἔλεφαντοστοῦ, ἃς σημειωθῆ ὁμως συναφῶς ὅτι γυμναὶ γυναικεῖαι μορφαὶ χθονίας ὑποστάσεως ἀπαντοῦν καὶ ἐπὶ τῶν δαιδαλικῶν πηλίνων ἀναγλύφων πλακῶν τῆς Κρήτης.

Εἰκ. 11. Αἱ γυναικεῖαι μορφαὶ τοῦ ἔλεφαντοστοῦ τῶν Μυκηνῶν.

Ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τῆς προκεχωρημένης γυναικείας ἡλικίας, σημειωτέον ὅτι ὁ τύπος οὗτος τοῦ χαλαρωμένου στήθους εἰς τὴν ἀγγειογραφίαν ἀπαντᾷ καὶ ἐνωρίτερον, ὅπως π.χ. ἐπὶ τοῦ ροδιακοῦ πινακίου τῆς Γοργούς (εἰκ. 10)¹. Σημειωτέον ὅτι τὸ χαλαρωμένον στήθος πρὸς δήλωσιν τῆς προκεχωρημένης γυναικείας ἡλικίας ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν μυκηναϊκὴν πλαστικὴν, ὅπως π.χ. ἐπὶ τῆς πηλίνης μορφῆς τῆς νήσου Κέω². Ἀλλὰ καὶ ἡ διαφοροποίησις γενικῶς τοῦ στήθους πρὸς δήλωσιν τῆς ἡλικίας δύο γυναικείων μορφῶν ἀπαντᾷ ἐπίσης εἰς τὴν μυκηναϊκὴν πλαστικὴν, ὅπως π.χ. ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ συμπλέγματος τῶν Μυκηνῶν (εἰκ. 11)³: ἐκ τῶν δύο καθημένων γυναικείων μορφῶν ἡ μὲν ἀριστερᾷ ἔχει πλούσιον στήθος, τρόπον τινὰ θηλαζούσης μητρὸς, ἡ δὲ δεξιᾷ καθημένη μορφή ἔχει στήθος νεαρᾶς κόρης, ἀγάμου πιθανῶς. Αἱ δύο αὗται «μητέρες» τοῦ, μεταξὺ αὐτῶν, εἰκονιζομένου θείου παιδός, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία εἶναι φυσικὴ αὐτοῦ τροφὸς καὶ ἴσως μήτηρ, ἡ δὲ ἄλλη θετὴ, ἔχουν ἤδη παραβληθῆ πρὸς τὴν περίπτωσιν τῶν «μητέρων» τοῦ Ἐριχθονίου - Ἐρεχθέως, θείου γενάρχου τῶν Ἀθηνῶν, φυσικοῦ τέκνου τῆς Γῆς καὶ θετοῦ τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς⁴, καὶ περαιτέρω

1 Χ. ΚΑΡΔΑΡΑ, Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία, 204 κέ. Ὅτι δὲν δηλοῦται τὸ κολπούμενον ὕφασμα τοῦ ἐνδύματος, ὡς δυνατόν νὰ ἐκληφθῆ, ἀλλὰ τὸ χαλαρωμένον στήθος φαίνεται ἐκ τῆς μὴ κατακορύφου πτώσεως τοῦ στήθους καὶ ἐκ τῆς κωνικῆς σχεδὸν ἀπολήξεως τῶν

μαστῶν.

2 Hesperia 33, 1964, πίν. 57 (Κ3.613).

3 Βλ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΝ - ΗΙΡΜΕΡ, Kreta und das mykenische Hellas, 217 πίν. 219.

4 ΑΕ 1960, 198 κέ.

καὶ πρὸς ἄλλα παραπλήσια ζεύγη. Εἶναι ὅμως προβληματικὸν κατὰ πόσον ἡ μυκηναϊκὴ παράδοσις τῆς διαφοροποιήσεως τοῦ στήθους διτηρηθῆι εἰς τὴν πλαστικὴν μέχρι τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς καὶ φρόνιμον εἶναι νὰ μὴ διατυπωθῶν ἀστήρικτοι ὑποθέσεις πρὸς τὸ παρόν. Ὅπως δὴ ποτε ὅμως ἡ διαφοροποίησις αὐτῆ τοῦ στήθους τῶν δύο μορφῶν τοῦ ἔλεφαντοστοῦ, ἐν συνδυασμῶ μάλιστα πρὸς τὴν μεταξὺ αὐτῶν παρουσίαν τοῦ

Εἰκ. 12. Αἱ γυναικεῖαι μορφαὶ τοῦ ἐκ Δασκυλίου ἀναγλύφου.

θείου παιδός, δέον νὰ σχετισθῆι ἐμμέσως μᾶλλον ἢ ἀμέσως πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς 2^{ας} χιλιετηρίδος π.Χ. ὠρισμένων στίχων ὕμνου ἐξ Ugarit:

she shall bear the Isb the lad
who shall suck the milk of 'Atir[at]
suckle the breasts of the virgin 'Anat
the wet nurses [of the good gods]¹

καὶ τὴν ὑπαρξιν ζεύγους θεαινῶν, μιᾶς πρεσβυτέρας καὶ ἐτέρας νεωτέρας, μυκηναϊκῆς θεᾶς.

Τὸ ἀνάγλυφον (εἰκ. 12) ἐξ ἄλλου τοῦ Δασκυλίου² (Erghili), τῆς τέχνης τοῦ κύκλου Μιλήτου - Χίου - Πάρου πιθανῶς ἐπίσης, εἰκονίζει ζεύγη ἐπίππων ἐπισήμων γυναικείων μορφῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία, ἡ ἔμπροσθεν τῆς ἄλλης, εἶναι σχεδὸν μετ' ἐπιπέδου

1 CYRUS H. GORDON, Ugaritic Textbook ἐν Analecta Orientalia 38, 1965, 142 (ἀρ. 13-158). Πρβ. καὶ W. F. ALBRIDGHT, Archaeology and the Religion of Israel, 1956, 75: Anath is generally called «the Virgin Anath» in the Ugaritic myths, employing the word *batulu*, which also means «virgin» (*bethulah*) in Hebrew. Philo Biblius refers to the virginity of Anath (Athena) and Astarte.

2 MACRIDY ἐν BCH 37, 1913, 340 - 58, πίν. 7. MENDEL, Catalogue III 564, ἀρ. 1355. RODENWALDT, Griechische Reliefs in Lykien, 16. KLEEMANN, Der Satrapen Sarkophag aus Sidon, 174, ἀρ. 3. AKURGAL, ἔ.ἀ. 176 κέ., εἰκ. 116. GHIRSHMAN, Iran, 348 κέ. εἰκ. 441. HERZFELD, Am Tor von Asien, πίν. 12. H. H. VON DER OSTEN, Die Welt der Perser, πίν. 63 κάτω.

στήθους και έπομένως λίαν χαλαροῦ, γηραιά συνεπῶς, συνοδεύεται δὲ καὶ ὑπό τινος ἱπποκόμου, ἐνῶ ἡ ὀπισθὲν τῆς γυναικεία μορφῆ, ἔφιππος ἐπίσης, ἔχει στήθος ὀρθὸν καὶ εἶναι κατὰ συνέπειαν νεωτέρα, στερεῖται ἐξ ἄλλου ἱπποκόμου καὶ παρουσιάζει ἐπὶ πλέον καὶ τὴν χειρονομίαν τῆς ἀνακαλυπτομένης γυναικός¹. Πρόκεινται καὶ ἐδῶ ἐπομένως μήτηρ ἀφ' ἑνὸς καὶ νέα σύζυγος ἀφ' ἑτέρου, ἡγεμόνος τῆς περιοχῆς πιθανῶς.

Ὁχι μόνον ἡ παρουσία ἀπλῶς τῆς ἡλικιωμένης (πρεσβυτέρας) βασιλίσσης ἐπὶ τῶν δύο τούτων ἀναγλύφων τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, τῶν Ἀρπυιῶν ἀφ' ἑνὸς (500 π.Χ. περίπου) καὶ τοῦ Δασκυλίου ἀφ' ἑτέρου (β' ἡμισυ τοῦ 5^{ου} αἰῶνος π.Χ.), ἀλλὰ καὶ ἡ προβολὴ τῆς ἐναντι τῆς νεωτέρας βασιλίσσης ἐπ' ἀμφοτέρων — ἐπὶ μὲν τοῦ μνημείου τῶν Ἀρπυιῶν ἡ γηραιά βασίλισσα εἰκονίζεται δις, ἅπαξ μάλιστα καταλαμβάνουσα καὶ ὀλόκληρον τὴν νότιον πλευράν, διὰ δὲ δευτέραν φορὰν τὰ τρία πέμπτα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἐνῶ ἡ νέα βασίλισσα εἰκονίζεται ἅπαξ μόνον, καὶ δὴ καταλαμβάνουσα τὸ ἐν πέμπτου περίπου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀπλῶς, ἐπὶ δὲ τῶν ἀναγλύφων τοῦ Δασκυλίου προηγεῖται τῆς νέας βασιλίσσης καὶ διαθέτει καὶ ἱπποκόμον —, ἀπηχοῦν πιθανῶς τὴν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἰδιαιτέραν ἰσχύν, τὴν ὁποίαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διέθετεν ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως (ἡγεμόνος) τῆς περιοχῆς, καὶ τὸν σεβασμὸν, τοῦ ὁποίου ἀπελάμβανεν αὕτη. Ἐφόσον κατὰ συνέπειαν τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα ἔχουν ἤδη σχετισθῆ ὑπὸ διαφόρων ἐρευνητῶν καὶ πρὸς τὴν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα διείσδυσιν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς Περσικῆς ἐπιρροῆς, ἐν τινι μέτρῳ καὶ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Περσικῆς Αὐλῆς, ἡ προβολὴ αὕτη τῆς ἡλικιωμένης βασιλίσσης δυνατὸν νὰ ὀφείλεται εἰς ἐπίδρασιν ἐθίμου τῆς Περσικῆς Αὐλῆς. Ὅτι ἡ προβολὴ αὕτη ὑπῆρχε πράγματι εἰς τὴν Περσικὴν Αὐλὴν διαφαίνεται τρις τοῦλάχιστον καὶ ἐκ τῶν γραπτῶν πηγῶν, ἥτοι ἐκ τῆς ἐπισήμου θέσεως τῆς Ἀτόσσης ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Ξέρξου, τῆς Παρυσάτιδος ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Ἀρταξέρξου τοῦ Β' τοῦ Μνήμονος, εἰσέτι δὲ καὶ τῆς Σισυγάμβιου εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Δαρείου τοῦ Κοδομανοῦ.

ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΚΑΡΔΑΡΑ

¹ Περὶ τῆς χειρονομίας αὐτῆς βλ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, ἔ.ἀ. σ. 368 κέ.